

İnsanlığın Bilgi Serüveni ve Hikmet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Relationship Between Humanity's Adventure of Knowledge and Hikmah

Vatan Karakaya

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye,

ORCID: 0000-0003-4637-3139, vkkaya@yahoo.com

Geliş Tarihi: 17/01/2022 – Kabul Tarihi: 14/03/2022

DOI: 10.55205/jocsosa.11202230

ATIF: Karakaya, V., (2022). İnsanlığın bilgi serüveni ve hikmet ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(1), 35-56.

Öz

Mevcut çalışmanın temel amacı yazılı tarih bağlamında belirli medeniyet havzalarının tanrı ve bilgi tanımlarından hareketle bilgi-hikmet ilişkisini araştırmaktır. Bu çalışmada ilk olarak Eski Yunan, İslâm ve Modern Batı medeniyet havzalarında öne çıkan düşünürler üzerinden hareketle tanrı ve bilgi tanımları verilmiştir. Daha sonra bu tanımlara dayalı olarak söz konusu medeniyetlerin bilgi ile hikmet arasındaki ilişkisi incelenmiştir. İslâm medeniyetinde tanımlı olan hikmet kavramı temel alınarak medeniyetlere ait bilgi-hikmet ilişkileri açıklandıktan sonra bu üç medeniyetin kurucu düşünürlerinin Tanrı inancı ve bilgi tanımlamalarıyla medeniyetler arasında genel bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda; Eski Yunan ve Modern Batı medeniyetlerinin tanrı ve bilgi tanımlamalarının benzer olduğu, bu iki medeniyet havzasının Tanrı inancı ve buna bağlı oluşan bilgi tanımlamasının hikmet kavramının içeriğini karşılamadığı görüşüne varılmıştır. İslâm medeniyetindeki hikmet kavramının farklılığının içerdiği kelam, felsefe ve tasavvuf geleneklerinin diğer medeniyetlerde görülmeyen şekilde özgün bir kaynaşma teşkil etmesi olduğu öne sürülmüştür. İslâm medeniyetinde bu üç düşünce geleneği,

kendisinden önceki düşünceyi özümsemiş kendi geleneğini oluşturmuş ve sonraki medeniyete de zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı inancı, bilginin tanımı, bilgi ve hikmet.

Abstract

The main purpose of this study is to investigate the knowledge and wisdom relationship based on the definitions of God and knowledge of certain civilizations within the context of written history. This relationship is tried to be explained under the definitions of God and knowledge derived from eminent thinkers of Ancient Greece, Islamic and Modern Western civilizations. The relationship between knowledge and wisdom in those two civilizations are examined with regard to the concept of 'hikmah' defined in Islamic civilization. After that, a general comparison was made on the topics of God and knowledge definitions of the founder thinkers of these three civilizations. As a result of this comparison, it has been concluded that the definitions of God and knowledge definitions of Ancient Greece and Modern Western civilizations are similar, and these two concepts do not match the content of 'hikmah'. Main reason behind this discrepancy is concluded as the unique conglomeration of tasawwuf, kalam and Aristotelian philosophy in Islamic civilization. In Islamic civilization, these three thought traditions assimilated the thought before them, formed their own tradition and laid the groundwork for the next civilization.

Keywords: Belief in God, definition of knowledge, knowledge and hikmah.

GİRİŞ

Kendini bilmekle teçhiz edilmiş insanın kendini inşa etmede kullandığı temel unsur sahip olduğu bilgidir. Yaratılmış olan insanın yaratıcısı tarafından ona verilmiş olan fitrat bilgisinin yanında sahip olduğu inanç çerçevesinde ve yine yaratıcısı tarafından bir istidat olarak verilmiş olan aklî idrakiyle elde ettiği bilgiler de insanların içinde olduğu kültür ve medeniyetleri oluşturmuştur. Kültür ve medeniyetleri oluşturan ana unsur medeniyet içerisindeki insanların tanrı inancı ve ona bağlı olarak geliştirdikleri bilgi tanımlarıdır. Tarihi süreç içerisinde, tanrı ve bilgi tanımı birbirinden farklı üç medeniyet havzası bulunmaktadır. İlk medeniyet havzası Eski Yunan medeniyeti, ikinci medeniyet havzası İslâm medeniyeti ve üçüncü medeniyet sahası da modern Batı medeniyetidir. Mevcut çalışmada hipotez olarak; medeniyet havzalarının yaratıcı inancı ve bilgi

tanımları esas alınarak inanca bağlı iradenin yönelim alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda eski Yunan ve modern Batı medeniyetinin Tanrı inancı pasif ya da hayata hükmetmediği için iradenin yönelim alanının yaratıcıdan ziyade varlık ilişkileri olduğu görüşüne varılmıştır. Bununla birlikte, “Allah’ın rızasını kazanma arzusuyla ve O’nun hükmüne tâbi olmak üzere fiile yönelen irade” şeklindeki niyet tanımı ve “canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş” şeklindeki amel tanımı esas alınarak ilim-amel bütünlüğüyle Kur’anî bir kavram olarak tarif edilen hikmetin, İslâm medeniyeti dışındaki Eski Yunan ve Modern Batı medeniyetinin tanrı inancı ve bu inanca bağlı tanımlamış olduğu bilgi çeşidinin hikmetli bilgi olup olmadığını araştırılmıştır. Bu karşılaştırmayı yapmak için öncelikle Eski Yunan medeniyetinin öncü filozofu Aristoteles’in Tanrı inancı ve bu inanca bağlı bilgi türüyle oluşturmuş olduğu bilgi tanımlaması ana hatlarıyla verilmiştir. Daha sonra, hikmet kavramı İslâm düşünce geleneklerinden meşşai felsefe, kelim ve tasavvuf ekollerinin tanımlamalarıyla irdelenmiştir. Son olarak da modern Batı döneminin kurucu filozoflarından Descartes’in tanrı ve bilgi tanımı ana hatlarıyla incelenmiştir. Ayrıca İslâm medeniyetindeki hikmet bilgisinin Eski Yunan ve Modern Batı dönemindeki bilgi çeşidiyle kıyaslanarak Eski Yunan ve Modern Batı dönemindeki bilginin hikmet oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.

İNSANLIĞIN BİLGİ SERÜVENİ

Varlıklar içerisinde ayrıcalıklı olarak yaratılmış olan insanın sahip olduğu ayrıcalıklar, tarih boyunca yine insan tarafından anlaşılmaya ve yorumlamaya konu olmuştur. İnsanın sahip olduğu yüksek değerlerin kökeninde onun kalp (gönül) ve akıl sahibi olduğu, kendisini ve dışındaki dünyayı idrak edebildiği vurgusu, bu yorum sürecinin öne çıkan en önemli iki meseledir. Varlıklar içerisinde böyle bir yaradılış farkındalığına sahip olmak tabii ki insana diğer canlıların aksine önemli sorumluluklar yüklediği en eski gerçekliklerden birisidir. Zira insan kendisinin şuurunda bir varlık olmakla birlikte içinde bulunduğu evreni ve onu kuşatan bütün metafizik

inşayı bir bütün olarak idrak edebilen varlık şartlarına sahiptir. Sahip olduğu idrak etme özelliğiyle insan, görünür ya da görünmez âlemin, varlık ya da varlık ötesi bilgilerin muhatabı olmuş ve bütün bu âlemlerin sorumluluğunu, anlama ve idrak etme özelliğinden dolayı halifelik göreviyle yüklenmiştir. Bu görevlerin en başında geleni ise kendi “benliğini” ve onun varoluşunu anlamak ve açıklamak olmuştur.

İnsan dışındaki varlık türleri, türlerine ait ve türün her bireyinde aynı olan içgüdüsel özellikleriyle hem bedensel aynılık hem de içgüdüden kaynaklı davranış aynılıklarıyla yaşar ve ömürlerini tamamlarlar. İnsan dışındaki canlı hayatlar beden ve içgüdüsel hareketle birbirlerine benzerken, insan türü içerisinde beden benzerliği dışında iradeye dayalı seçme hakkından dolayı davranışlar farklı farklı ortaya çıkmaktadır. Çünkü içgüdü verilen canlılar, tür ve birey olarak aynı davranmakta ve benzer görünüme sahip olmaktadır. Bu bağlamda, örneğin arı türü içerisindeki bal arıları aynı davranış benzerliği ve yaratılış özelliğine sahiptir. Benzer olarak kuş türü içerisinde kartalların yüksek uçuş özelliği türe verilmiş bir içgüdü ayrıcalığıdır. Bu yönüyle bütün kartallar yüksekten uçmayı yaratılıştan kendilerine verilmiş bir farklılık olarak yaşarlar. Dolayısıyla bu özellikleri yönüyle kartallar seçme hakları olmaksızın bu yeteneklerini içgüdüsel olarak kullanırlar. Ancak insanın tür olarak bedensel benzerlik harici davranış ve hareketleri onun akıl ve iradesinden doğduğu için türün her bireyi birbirinden farklıdır. Farkı oluşturan kriterler insan türüne ait olan doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkine dair değerlerinin olması ve buna göre seçme haklarıyla oluşturduğu seçimlerdir. Bu seçimlerin oluşturduğu alanlar sırasıyla ilim, ahlak ve sanat olarak ifade edilebilir. İnsanı farklı kılan ve araştırılmaya değer olan tarafı da tam olarak iradeden doğan seçme hakkıyla oluşturduğu bu farklılığıdır.

İnsanın iradesinden doğan seçme hakkıyla birbirinden farklı davranışlarda bulunması ve bu farklı davranışların iyi-doğru-güzel şeklinde olumlu olanları ve kötü-yanlış-çirkin şeklinde olumsuz olanlarıyla oluşan davranışlar bütünü insanlar arasında hem aynı olmayan davranışları tanımlar hem de insan davranışlarına göre onu derecelendirmeyi

beraberinde getirir. Derecelendirmeyi mümkün kılan şey, iradi seçimin ve onun eyleme dönüştürülmesinde “daha iyi” ya da “daha kötü” gibi hem seçim aralığının varlığı hem de eylem çeşidinin var olmasından kaynaklıdır. Bununla birlikte, ilke ve ispata sahip niceliksel bilgilerde hareket birliği mümkündür ancak niceliksel bilgiye dayalı hareketler tek türlü tanımlı olduklarından “iyi” ya da “kötü” şeklinde insanın dereceli seçimine açık değillerdir. Matematiksel bilgi buna örnek olarak verilebilir. Bir çember “bir noktaya eşit uzaklıktaki noktalar kümesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma “daha iyi” ya da “daha kötü” derecesi yüklenemeyeceği için bu tanım üzerinde doğan hareketin tek türlü olması gerekmektedir. Varlığı, özelde de insanı, aklî idrak ile anlamaya çalışan düşünce çevreleri, insanın tek türlü ve bir metot ışığında gelişen hareket alanlarını belirlemeyi hedeflemiş ve sonuç olarak da niceliksel doğa teorisine ulaşmıştır. Bunun için de *mantık* ve *matematik* bu arayışlarda düşünceye kılavuzluk etmiştir. Bu yaklaşımdaki sorun; matematik ve mantığın insanın iradi seçim alanının sadece bir kısmını oluşturmasıdır. İnsanların sevinçleri, acıları, nefretleri ve mutlulukları matematik ve mantık metotlarının dışında olan kavramlardır ama insana ait özelliklerdir. İnsanı tanımak ve tanımlamak için matematik ve mantığın dışında kalan özelliklerinin de dâhil olduğu bütüncül bir yaklaşım zarurettir. Bundan dolayı insanları olumlu ya da olumsuz davranışlara hazırlayan temel etken, onun yaradılıştan sahip olduğu nefsi duyguları ve aklî idrakleri yoluyla sahip olduğu bilgi çeşidinden hür iradesiyle seçip oluşturduğu düşünce ve eylemlerin bilgisiyle birlikte inşa etmiş olduğu bilginin düzeyidir. Bu bilginin düzeyini belirleyen unsur, insanların inançlarıyla belirlemiş oldukları hür iradenin yöneldiği bilgi kaynaklarıdır. Eğer kurulu olan inanç doğrultusunda irade dış dünyadaki varlıklar arası ilişkiyi seçmiş ise elde edilen bilgi Modern Batıda olduğu gibi empirik bilgidir. Eğer irade kullanıcıları yaratıcı gerçeğiyle oluşan bir inanç zeminine sahip ise irade insanın hem iç dünyasındaki nefsi hem de dış dünyasındaki varlık ilişkilerini birlikte değerlendirmektedir. Bu bilgi çeşidi de ontolojik bilgi olarak varoluşu açıklamayı hedefleyen bilgidir.

Bilgi edinme yönüyle insan birçok yol ve yönleme sahiptir. Düşünce tarihi boyunca farklı dönem ve medeniyetlerde bilginin tanımı yapılmış ve bu tanım ışığında bilgi üretilmiştir. Ancak gerçek olan şu ki; yaratılmış olan insanın aklî idraki de dâhil olmak üzere “varoluşa” dair bilgileri yaratıcısı olan Allah’ın peygamberleri vasıtasıyla göndermiş olduğu vahiy bilgisidir. Vahiy gerçeği göz ardı edildiğinde, her insana verilmiş olan aklî idrakle dünyayı anlamaya çalışmaktan başka bir yol kalmamaktadır. Ancak akıl ile dünyayı anlama çabaları “ilkelerin ilkesi”, “sebeplerin sebebi” şeklindeki “varoluş” problemini çözememektedir. Bundan dolayı da “varoluş” ya da “yaratılma” gerçeği, varlığın kendinden var olma anlamındaki “olgular” kavramına hapsedilip bilgi üretilmeye çalışılmakta; bu da yaratıcısı olmayan varlık tanımlamasına kapıları ardına kadar açmaktadır. Başka bir ifadeyle, yaratıcıya bağlanmayan düşünce, ilk sebepleri belli olmayan ve külli bilgiden yoksun varlık tanımlamasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte, tarih içerisinde vahiy bilgisinden uzaklaşan insanlık, yaratıcı gerçeğini zemine koymadan yaşadığı âlemi aklî idraki ile de yorumlamış ve insan idrakinin yetebildiği yere kadar varlığa dair bilgi oluşturmuştur.

Kuşkusuz her medeniyet kendi bilgi teorisi tarafından şekillenir. Düşünce tarihinde genel olarak bilginin farklılığı, bilgi tanımlamasının yaratıcı güce bağlanması ya da ondan uzaklaşmış olmasına göre yapılanmıştır. Bu anlamda yazılı tarihte üç ana bilgi havzası oluşmuştur. Bu bilgi havzalarını içeren medeniyetler sırasıyla Eski Yunan medeniyeti, İslâmmedeniyeti ve Modern Batı medeniyetidir. Şimdi bu medeniyet sahalarından özellikle eski Yunan ve Modern Batı medeniyetlerinden öncü filozofları göz önüne alarak medeniyetler hakkında saptamalar yapılmaya çalışılacaktır. İlk olarak Eski Yunan medeniyeti göz önüne alınacaktır.

Eski Yunan Medeniyetinde Tanrı ve Bilgi Anlayışı

Eski Yunan düşüncesinde varlık ve bilgi konusuna dair birbirinden farklı, hatta birbirini nakzeden düşünceler görmek mümkündür. Buna rağmen temsili bakımından Aristoteles (MÖ 384-322) çok önemli bir yer işgal eder. O sebeple burada Eski Yunan düşünce geleneğinde Varlık

(Tanrı) ve bilgi anlayışına söz konusu filozofu örnek vermekte sakınca yoktur. Bütün boyutları ile meseleyi ele almak yerine bizim burada göstermeye çalıştığımız ana meselemizin anlaşılması için temsiliyeti aşikâr olan bir filozof görüşlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Eski Yunan medeniyeti, düşünce tarihinin şimdilik elimizde olan yazılı kaydının yapıldığı ilk bilgi havzalarından biridir. Bu havza içerisinde akıl ve idrak yönüyle “varoluşu” ve “varlığı” anlamak için çaba harcayan birçok filozof bulunmaktadır. O dönem içerisinde yetişen ve kendinden sonraki dönemleri de derinden etkileyen meşhur filozoflardan biri de Aristoteles’tir.

Bilgiye muhatap insanın bilgi edinmesi ve yaşadığı âlemi anlamlandırması için Aristoteles’in insan tanımı “iki ayaklı, tüysüz, düşünen (rasyonel yeti sahibi) ve algılayan (idrak sahibi) şey” olarak ortaya konmuştur (Koç, 2014, s. 20). Filozofa göre düşünen ve algılayan insan varlığının dayandığı temel ilke bakımından “ezelî, ebedî, sonsuz, sınırsız, değişmeyen, daima kendisiyle özdeş olan, bir ve mutlak, hayat ve üstün fazilet sahibi, akıl (mutlak bilinç), âkil (bilen, akleden) ve ma’kûl (akledilen) sıfatlarıyla varlığın biricik ilkesi ve gaye sebebi” şeklinde zorunlu olarak bir Varlık’a bağlanmıştır. Ancak bu üstün niteliklere sahip olan tanrı kâinattan habersiz, yalnız kendi zâtını bilen ve düşünen saf bir fiildir, dolayısıyla O’nda yoktan yaratıcılık vasfı yoktur. Kendisi gibi ezeli olan maddi varlığın gayesi olmanın ötesinde varlık ve varoluş ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Aristoteles teolojisinde tanrı pasif (âtil) bir varlık olma niteliğinden arınmış sayılmamaktadır (Kaya, 1983, s. 215-218). Burada tanrı ilk hareket ettirici, vardan var eden yani şekilsiz maddeye şekil veren bir varlıktır.

Filozofun tanrı tanımına karşılık bilgi tanımı da “Varlıkların ilk nedenleri ile ilkelerini bilmek” (Aristoteles, 981 b13-982 a35) olarak verilmektedir. Bu tanımlardan anlaşılmaktadır ki; bu medeniyet içerisinde varlık ilk hareket için bir Yüce Varlık’a ihtiyaç duymuş ve hareket ettirilme sonrası varlığı kendi akıl ve idrakiyle anlayabileceğine inanmıştır. Dolayısıyla medeniyetin ürettiği bilgi, *duyu-algı-idrak* bağlamında gerçekleşmektedir. Kısacası bilgi, cisim ve onların ilişkilerinden üretilen

zihinsel kavramların nedenlerini ve ilkelerini anlamaktan meydana gelmektedir.

Bu düşünce alanında, insanın maddi olmayan yönünün ilk nedenleri ve ilkeleri nesnel olanlardan farklı ve dereceli olduğu için konu dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla oluşan bilgi, insanın “ben” ve “öteki” (varlık) arasında bağ kurmak ya da varlığı tanımlamak şeklinde gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle yaratıcıyı yok sayarak insanı her şeyin kaynağı haline getirmek suretiyle insan ve dışındaki varlık şeklinde insan eksenli bir düşünce felsefesi inşa etmiştir. Aristoteles bağlamında söylenecek olursa; Aristoteles varlığın ne olduğu sorusunu soruşturmuş, ancak varlığın tanrı tarafından nasıl yaratıldığı sorusunu cevapsız bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki; nesne ve ondan elde edilen zihinsel bilgi, duyu-algı-idrak yoluyla oluşan empirik bilgidir. Bu çeşit bilgi insanların hayatlarını sürdürürken ihtiyaçlarını gidermek için gerekli ve önemlidir, ancak insanın iç dünyasına etki eden yönleri kısıtlıdır. Başka bir ifadeyle; bu, ontolojisi olmayan bilgidir. Bu bağlamda, Aristoteles’in pratik bilgiyi tanımlarken zanaatkâra benzetmesi ve “Zanaatların kimileri insanların zorunlu gereksinimlerini karşılamaya, kimileri de yaşamı zevkli kılmaya yöneliktir” (Aristoteles, 981 b13-982 a35) ifadesi ve “O halde ustaları gözümüzde daha bilge kılan şey, iş yapabilme yetenekleri değil; kavrama sahip olmaları ve nedenleri bilmeleridir (Aristoteles; 981 b5) şeklindeki ifadeleri pratik faydaya vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte teorik bilginin üstünlüğünü ifade etmek içinde “Deney sahibi olan insan basit olarak herhangi bir duyu algısına sahip olandan, sanatkârın deney sahibi olandan, ustanın işçiden, daha bilge olduğu düşünülür. Ve teorik bilgi pratik bilgeliğe daha üstün bilgeliğe (Aristoteles;981 b 25, 30) şeklinde ifade etmiştir. Aristoteles’ten yapılan alıntılardan görüldüğü gibi bilginin teorik kısmı da pratik kısmı da varlığın ilkelerini açıklayan ve varoluşu içermeyen bir bilgi çeşididir. Ancak filozofun, varlığın ilkelerine dair yapmış olduğu araştırmalar kendinden sonra gelen medeniyetler içerisinde de metot olarak kullanılmış fakat varlık ilkeleri sonraki medeniyetlerin tanrı ve bilgi tanımlarıyla farklılaşmış ve genişletilmiştir (Güzel, 2003, s. 129).

Çalışma konumuzun ikinci medeniyet havzası İslâm medeniyetidir. Medeniyet havzaları içerisinde varlık ilkelerinin yaradılış gerçeğine bağlandığı ve vahiy bilgisiyle inşa edilen İslâm medeniyeti kendinden önceki eski Yunan medeniyetinden yaratıcı bilgisiyle ayrılmakta ve buna bağlı olarak da bilgi türü de farklılaşmaktadır.

İslâm Medeniyetinde Bilgi Anlayışı

İslâm medeniyet alanının varlık-bilgi ilişkisinde kurucu ve taşıyıcı ana unsuru vahiy kaynaklı olmasıdır. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)’in gelişiyle başlayan medeniyet, vahye dayalı güçlü bir yaradılış bilgisiyle insanlığı donatmıştır. Fetihler yoluyla hızlı bir yayılım gösteren son din karşılaştığı medeniyetlerin varlık ilkelerine dair aklî bilgileri de tevarüs ederek insanın yaradılış özelliklerinin bütününe göz önüne alarak onun hem iç dünyasını hem de dış dünyasını tanımlamıştır. Bu dönemin yaratıcı tanımı hem önceki Yunan medeniyetinden hem de sonraki modern dönem Batı medeniyetinden çok farklıdır.

İslâm tefekkür geleneği tanrı anlayışı diğer medeniyetlerle kıyaslandığında bariz bir farklılığı ortaya koyar. Burada tanrı, hem ilk yaratmayı gerçekleştirir hem de “an”daki nesne ve olayları yaratır ve yaratması her an devam eder. Bundan dolayı bilgi kaynakları da farklılaşmaktadır. Her anı yaratan ve dolayısıyla müdahale eden bir yaratıcı kabulüyle birlikte insan aklının ana hedefi duyu-algı-idrak ile birlikte onun ötesinde imanın gereği olarak mutlak yaratıcıyı tanımaya uzanmıştır. Zorunlu varlık olarak yaratıcının tanımlanması ve bu zorunlu varlığın yaratmasıyla oluşan âlem, maddi ve manevi olan her bilginin mahalli ve aynı zamanda da insan bu âlemin maddi-manevi gereklerinden sorumlu varlık olarak tanımlanmıştır. Diğer bilgi havzalarının aksine bu bilgi havzasında yaratıcı bilgisi değiştiği için bilgi tanımı da değişmiştir. İslâm medeniyetinde eski Yunan medeniyetindeki gibi ilk hareket için bir varlık aramak yerine gerçek yaratıcı olan Allah’ın yaratması altında insanın tanımı yapılmıştır. Önceki dönemlere göre diğer bir farklılık da varlığı duyu-algı-

idrak şeklinde tek türlü tanımlamanın aksine birçok farklı ekoller tarafından varlık bilgi tanımının yapılmış olmasıdır.

Medeniyet döneminin bilgi müktesebatı meşşâî filozoflar yoluyla Eski Yunan medeniyetinin ilk hareket ettirici tanrısıyla tanımlanan varlık ilkeleri genel olarak yeni dinin yaratan ve yaratmasını her an sürdüren inanç doğrultusunda yeniden tanımlanmıştır. Bu ekolde öne çıkan İslâm filozofları İbn İshak el-Kindî (801-873), Fârâbî (870-951), İbn Sînâ (980-1037) ve İbn-i Rüşd (1126-1198)'dür. Ayrıca son dinin yorumlanması ile ilgilenen mütefekkirler kelim ekolünü geliştirmiş ve evreni bu düşünce altında kendi kozmolojileriyle yorumlamaya çalışmışlardır. Bu bilgi alanının öne çıkan düşünürleri İmam-ı Gazzâlî (1058-1111), Fahreddin er-Râzî (1149-1210), Seyid Şerif Cürcânî (1340-1413) gibi önde gelen âlimlerinden oluşur. İlave olarak, insanın maddi olanla birlikte maddi olmayan, içsel ve aşkın tarafını ele alan ve kâinatı tanımlamaya çalışan tasavvuf ekolü de İslâm medeniyetinin bilgi kaynaklarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Tasavvuf alanının öne çıkan kurucu filozofları Muhyiddin İbnü'l-Arabî (1165-1240) ve onun talebesi olan Sadreddin Konevî (1210-1274)'dir. Ayrıca felsefe ve tasavvufu birleştiren Şehabeddin Sühreverdî (1145-1234) ve Molla Sadra (1571-1641) da bilgiyi farklı yorumlayan önemli akım öncülerindedir.

İslâm medeniyeti insanı hem bîatını hem de zâhiriyle çalışmıştır. Öncelikle onu yaratılmış bir varlık olarak kabul eder. Onun yaradılıştan gelen özelliklerini ihmal etmeden aklî yeterliliğini duyu-algı-idrak bağlamında çalışırken yaradılıştan sahip olduğu kalbî ve nefsî yönünü de metafiziksel olarak tanımlamaya çalışmış ve bir bütün olarak insanı ortaya çıkarmaya koyulmuştur. Dolayısıyla Eski Yunan medeniyetinin maddi yönüyle tanımaya çalıştığı insan, İslâm medeniyetinde maddî ve manevî olarak tanımlanarak insanı asli tanımına ulaştırmıştır. Bu medeniyet havzasında bilgi, insanın hayatını kolaylaştırmakla birlikte ahlak ile değer kazanan ve yaratıcısına karşı sorumluluklarının da yerine getirildiği iki eksenli bir görünüme sahiptir. Bu manada birinci eksen hayatın tanınması ve kolaylaştırılmasını kapsarken, ikinci eksen *iyi insan* olmak için nefsin

isteklerine irade ile karşı durarak iyi-doğru-güzel kavramlarını içeren ahlaka ulaşılmasının yolları gösterilmiştir. Bu medeniyette insan, Antik Yunan döneminin aklıyla çerçevelediği ahlak sınırlarından daha geniş sınırlara erişmiş ve ahlakın alanını nefsin tezkiyesiyle mükemmelleştirmiştir. Nefis tezkiyesi insanın iyi-kötü şeklindeki içsel yaradılış özelliğinin eğitimini amaçlamaktadır. Özellikle niceliksel olmayan sevmek, nefret etmek gibi insana mahsus hallerin kötülerinden kurtularak iyi olanlara yönelme eğitiminin genel adı olarak ifade edilebilir. Böylece, nefsin tezkiyesi, ahlakın bir unsuru olan iyi-kötü dereceli halin iyiye doğru eğitilmesi ve kâmil insana ulaşma gayretidir. İslâm medeniyetinde nefis terbiyesinde eser vermiş birçok Müslüman âlim bulunmaktadır. Ancak tasavvuf geleneğinin kurucu filozofu olan İbn Arabi Fütuhât-ı Mekkiyye de nefis terbiyesinin esaslarını açıklamıştır (İbn Arabi, 2016). İslâm medeniyetinde nefsin tezkiyesi ne önceki dönem olan eski Yunan medeniyetinde ne de günümüz Batı modern döneminde anlaşılabilir bir alan olmamıştır.

Budizm ve Hinduizm gibi Çin ve Hind havzasının dinlerinde ve ona bağlı oluşan düşünce sistemlerinde nefis terbiyesi var olsa da yöntem itibarıyla aşırılıklarıyla tasavvuftaki nefis tezkiyesinden farklılık göstermektedirler. Genel olarak doğu dinlerinden üretilen düşünce sistemlerinde nefis terbiyesi, insanın yaradılışında var olan özelliklerini yok ederek olgunluğun elde edileceği düşüncesine dayanmaktadır (Gündüz, 2019). Esasında bu dinlerin icra ettiği başka bir işlevleri de vardır; bunların hâkim olduğu tecrübeye, içtimai-siyasi kast sistemlerine hizmet eden dinler görünümde olmasına rağmen bu sistemi içselleştiren insanlar ile birlikte sistemin sahip olduğu hiyerarşik yapı içinde yer almak niyetiyle mücadele eden nefisten arınmak gibi dünyevi bir fayda beklentisi vardır. Sistemi elinde tutan hiyerarşik yapılar için de oldukça işlevsel bir din toplulukları görünümündedirler. Bu yönüyle de farklı bir içtimai-siyasî tecrübeye yaslanan ve bu tecrübeyi de inşa eden İslâm düşünce sisteminde ise nefsi isteklerin yok edilmesi değil onun ıslahı üzerine metotlar geliştirilerek insanın fitrat özellikleri çiğnenmemiş ve onu kemale ulaştıran bir yöntem

olarak kullanılmıştır. Bu özellik ve ayrıcalık sadece İslâm medeniyetinin tâbilerine ait bir niteliktir.

Eski Yunan medeniyetinin ilk hareket ettirici tanrısıyla kurulan medeniyetin bilgisinin varlığın ilkelerini anlamak üzere şekillendiği ifade edilmişti. Benzer bir yaklaşımda modern Batı medeniyetinin tanrı ve bilgi tanımlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Modern Batı Medeniyetinde Tanrı ve Bilgi Anlayışı

Düşünce tarihinin üçüncü safhası Batı düşünce alanı olarak klasik ve modern dönem şeklinde ayrılmış olsa da nitelikleri bakımında birlikte değerlendirilebilecek türdendir. Bu dönem 16. yüzyıl ile başlayan ve günümüzde de geçerli olan Hümanizm ve Aydınlanma hareketlerini içeren Batı düşünce alanıdır. Bu medeniyet alanının eski Yunan Medeniyet alanıyla ilginç bir benzerliğinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu dönemin tabiata bakışı duyu-algı-idrak yönünden çok güçlüdür. İlk sebeplere ilişkin Tanrı bazen vardır bazen yoktur.

Medeniyet döneminin karakteristiğini yansıtan filozofların başında René Descartes (1596-1650) gelmektedir. Descartes'ın güçlü bir Tanrı anlayışı vardır. Hatta filozofun metodu olarak ifade edilen “şüphe” girdabından kurtaran “Düşünüyorsam varım” önermesinin aksinin ispatlanmayacağını Tanrı'nın varlığına bağlamış olan bir filozoftur. İlginç bir şekilde tanrı inancı bu kadar güçlü olan filozof; âlemin Tanrı tarafından yaratıldığını kabul etmiş ancak bir defa yarattıktan sonra tabiatın mekanik kanunlar çerçevesinde hem kendi başına var olup hem de varlığını devam ettirdiğini kabul etmiştir (Özden, 2018, s. 209). Descartes'ın bilgi anlayışı ise onun geliştirdiği “metot” yaklaşımıdır. Bilginin elde edilmesi için *apaçıklık, analiz, sentez* ve *saymayı* içeren “metot” yaklaşımı Descartes'in bilgi elde etmek ya da doğruyu aramak için kullanmış olduğu bilimsel bilgi yöntemidir. Dikkat edilirse Descartes varlıklar arası ilişkilerde şüphelerinden kurtulmak için varlık ilişkilerinin doğru olanını aramaktadır. Descartes bu dört şartı sağlatıp sonuç alabildiği bilgi alanı olarak da en uygun alanın *matematik* olduğunu ifade etmiştir. Matematik delillerinin

kesin ve apaçık olduğu yine onun ifadeleridir (Descartes, 2019, s. 70). Descartes bu indirgemeci yaklaşımıyla insanın iç dünyasına ait ahlaki inşa eden dereceli iyi ve kötü bilgiyi kendi tanımının doğası gereği bilgi alanının dışına çıkardığı görülmektedir. Çünkü iyi ve kötü matematiksel ispata uygun kavramlar değildir.

Bundan başka, Descartes'ın beden-ruh ayırımı da kendisinden sonraki düşünce tarihine büyük etkileri olmuştur ve beden-ruh üzerinden oluşacak akımların önünü açmıştır. Karşılaştırmalardan görüleceği üzere, Descartes'ın tanrısıyla Aristoteles'in ilk hareket ettirici tanrısı ilginç benzerliklere sahiptir. Birisi ilk hareket işlevi için, diğeri ise varlığını ispatlamak için Tanrı'ya ihtiyaç duymuştur. Ancak her iki medeniyette de tanımlanan tanrı tanımı vahiy dinlerinin her şeyi yoktan var eden ve yöneten kâdir-i mutlak Tanrı'sı değildir. Yukarıda ifade edildiği gibi, Aristoteles'in Tanrı tanımına karşılık Descartes'in Tanrı'sı da bir yaratma fiili gerçekleştirmiş ancak daha sonra dünyadan elini çekmiştir. Descartes'in deyimiyle dünya artık bir mekanikadır ve onu anlamak ve yönetmek bizim aklımızın gücüne bırakılmıştır. Böylece bu medeniyet, madde ve mekanikadan hareketle ekonomik sistem olarak kapitalizm ve materyalizmi, düşünce sistemi olarak da pozitivism gibi görünüşte birbirine düşman ama kökçe aynı olan akım ve ideolojileri meydana getirmiştir.

Bilgi havzasında David Hume (1711-1776) oluşturduğu akımda tanrısız bir düşünce kurarak deneyebileceği şeyi varsayıp dünyanın geri kalanını yok saymak gibi bir daralmanın içine düşmüştür. Aynı yönde Immanuel Kant (1724-1804)'ın metafizik bilginin imkânsızlığı teziyle aşkın düşüncenin önü kapatılabilmektedir. Tabii ki Baruch Spinoza (1632-1677), Arthur Schopenhauer (1788-1860) ve benzeri düşünürler hayata farklı bakışlarla yaklaşmış olsalar da ana akım düşüncesi maddeci ve materyalist tarzda gelişmiştir.

Bu medeniyet alanı, maddeyi ve ona ait özellikleri aklın gücüyle o kadar derin çalışmıştır ki; sonuçta mucizesi teknoloji olan bir “akıl dini” kurulmuştur. Bu akıl dininin etki alanı maddi varlık alanı ve genel metodu da duyu-algı-idrak olduğu için dinin ruhu yoktur. Dolayısıyla modern

dönem bilgi birikiminde Tanrı'yla kurulan yaratıcı bağ, ruhun yaratıcısıyla kurduğu bir bağ olmaktan ziyade varlığın tanımlanmasında bir zorunluluk olarak kabul edilmiş ve sonra “Ben ve Tanrı” kabulüyle “ben” üzerinden ilerlemiştir.

İSLÂM DÜŞÜNCE GELENEKLERİ BAKIMINDAN

HİKMET-BİLGİ İLİŞKİSİ

Ana hatlarıyla özellikleri verilen üç bilgi havzasının empirik anlamda varlıktan bilgi elde etme şekilleri ve ontolojik anlamda varlığın varoluşuna bakış açılarını tartışmada esas gaye; insanın bilmek ile ulaşacağı bilgeliğin ya da kemâlât düzeyinin tanımlayıcısı olan hikmet kavramını tanımlamak ve bu kavrama göre medeniyetlerin bilgi türlerinin insanı hikmete ulaştırıp ulaştırmadığını tartışmaktır.

Hikmet kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de hikmeti ifade eden ayetler üzerine İslâm medeniyet muhitinde gelişen ve felsefe, kelim ve tasavvuf sahalarında göre farklı tanımlamalara sahip olan bir kavramdır. Her üç sahada da bu kavram, insanın dış dünyasıyla birlikte iç âlemindeki ilerleme ve olgunlaşmayı ifade etmektedir. Genel manada “ilim ve amel bütünlüğü” olarak ifade edilen hikmet hem Allah’a hem de insana nispet edilmektedir. Allah’a nispet edilen hikmet; “en değerli varlıkları en üstün bilgiyle bilmek” manasında kullanılmaktadır. İnsana nispet edilmesi halinde ise hikmetin “dengeli olma, orta yol üzerinde bulunma, adalet niteliği taşıma” anlamına geldiği ifade edilmiştir (Kutluer, 1998, s. 503).

Hikmet, nazari bilgidен ziyade amelî bilgiye veya doğrudan doğruya amelin kendisine nispet edilir. Nitekim hikmeti “sözde ve fiilde isabet” olarak tanımlayan âlimler kavramın bu yönüne işaret etmekle onu aynı şekilde “ilim-amel bütünlüğü” olarak da açıklamışlardır. Fârâbî’ye göre hikmet bilgisi insana gerçek mutluluğun ne olduğunu, amelî hikmet de bu mutluluğu elde etmenin yollarını bildirir. Nitekim ruhun varoluş amacı kendisini nihaî mutluluğa ulaştıracak olan hikmet ve fazilettir demektedir (Fârâbî, 1987, s. 48, 74). İbn Sînâ hikmeti şu şekilde tanımlamıştır: “Beşerî gücün elverdiği nispette insanî nefsin kavramları tasavvur etmek, nazari ve amelî doğruları tasdik etmek suretiyle kemale ermesidir” (İbn Sînâ, 1993, s. 16).

Fahredden er-Râzî (1149-1210)'ye göre ise insanın ulaşabileceği kemâlât; nefsanî, bedenî ve ruhî olmak üzere üç türdür. Hikmet nefsanî kemalle ilgilidir. İnsanî nefsin, bilen ve yapan olarak iki temel gücü vardır. İlkinin görevi doğruyu bilmek, ötekinin görevi bedeni doğru davranışlar istikametinde yönlendirmektir. Bilme gücü ölümden sonra da devam edeceğinden yapma gücünden daha üstündür. Bu gücün kemali, tasavvur ve tasdik olmak üzere iki akli fiilde kendini gösterir. Tasavvur mahiyetlerin eksiksiz tanımına ulaşmak, tasdik de varlık hakkında dış dünyadaki gerçekliğe uygun çıkarımlarda bulunmaktır. “Yapma gücünün kemali ise bedeninin ifrat ve tefrite sapmasını engelleyecek şekilde itidalli davranışlar üzerinde olmasını sağlamaktır” demektir (Fahredden er-Râzî, 1415, s. 3-4).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (1165-1240)'ye göre de hikmet; her şeye hakkını vermeyi, her şeyi yerli yerine koymayı sağlar. Mutlak anlamda hakîm, her şeye yaratılışını veren Allah'tır (Tâhâ 20/50). O yarattığı şeyi en iyi bilen olduğuna göre her şeyi gerektiği gibi düzene de koymuştur. “Kul ise eşyadaki ilâhî hikmetin farkına vardıkça bu bilginin hükmü altına girerek bilgelik yolunda ilerler” (İbnü'l-Arabî, 1972-92: I, 269-270; IV, 257-259) demektir.

Hikmet kavramının bu üç medeniyet alanındaki yaratıcı ve ona bağlı olarak oluşan bilgi çeşidiyle yorumlanabilmesi için “niyet” ve “amel” kavramlarını da ayrıca tanımlamak gerekmektedir. Çünkü hikmet, genel anlamıyla “ilim ve amel bütünlüğü” ya da “doğru bilgi ve faydalı iş” olarak tanımlanmaktadır.

Her üç medeniyet alanında da “ilim”e karşılık gelen bilginin genel mahiyeti verildi. Şimdi hikmeti ortaya çıkaracak niyet ve onun bağlı olduğu amelin ne olduğunu tanımlamak gerekmektedir. Niyet “Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla ve O'nun hükmüne tâbi olmak üzere fiile yönelen irade” şeklinde tanımlanmıştır. Amel ise “canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş” olarak tarif edilmiştir (Gazzâlî, IV, s. 361-393). Niyetin belirleyiciliğini ve amelden önce geldiğini belirtmek üzere bir hadiste, “Ameller niyetlere göredir” buyurulmuştur.

İnsanın irade yoluyla kullanmış olduğu seçme hakkının iyi-kötü, doğru-yanlış ya da güzel-çirkin şeklindeki olumlu ya da olumsuz seçimleri insanda niyetlere göre oluşmaktadır ve sonucunda da bir fiile dönüşmektedir. Niyete bağlı bütün iradi seçimler zihinsel (bilkuvve) ve eylem (bilfiil) olarak meydana gelir. Bilkuvve dışındaki seçimler bir fiil oluşturmaktadır, ancak yukarıdaki

genel tanıma bağı olarak iradenin tanımıyla birlikte düşünüldüğünde “amel” yaratıcı tarafından tanımlanmış faydalı olan işleri ya da eylemleri seçmeyi içermektedir. Kısacası; amel iradi seçimlerden doğan faydalı fiillerdir. Başka bir ifadeyle amel, insanın miras olarak getirdiği kulluk niteliğiyle insanı tanımlayan bir özelliktir. Çünkü kul, amel edenden başkası değildir. Fakat kul iki seçenek arasındadır; ya Allah’a kulluk edip her şeyden özgürleşecek ya da Allah’tan başkasının kulu olup her şeye köle olacaktır (Abdurrahman, 2021, s. 53). Niyet kavramı iradi ve insan için içsel bir karar olmakla birlikte meydana gelişi dışsal bir eylemdir. Niyetin oluşumu özgür iradenin seçme hakkıyla meydana geldiğinden ve maddi özelliğe sahip olmamasından dolayı nesnel bir varlık olmadığı için niyetler sonucunda oluşacak fiil (amel) ve ondan elde edilecek sonuçların nesnel bilgi metotlarıyla değerlendirme imkânı her zaman mümkün olmaya bilir. Çünkü iradi seçim sadece duyu-algı-idrak alanını değil his ve duyguları da kapsamaktadır. Dolayısıyla iradi seçim doğru-yanlıştan doğruyu seçerek varlıklar arası ilişkileri belirleyen bilim alanını, iyi-kötüden iyiyi seçerek insanın iç dünyasındaki nefsinden kaynaklı yönelimleri sınırlandırıp iyilerle amelde bulunarak ahlak sahasını, güzel-çirkinden de güzeli seçerek sanat alanını kurabilmektedir. Görüldüğü gibi insan ne sadece niceliksel bir varlıktır ne de iyi-kötü dereceli davranışın iyileriyle inşa edilmiş ahlak normlarıyla niceliksel dünyadan uzak bir varlıktır.

SONUÇ

Sonuç olarak, hikmet kavramının İslâm düşüncesi ve felsefesini de içeren genişlikte bir kavram olarak çıkışı İslâm medeniyeti olduğuna göre diğer iki medeniyetin oluşturduğu bilginin hikmet (wisdom) yönü ve hikmet ile ilişkisi tartışılması gerekmektedir. Eski Yunan medeniyetini Aristoteles özelinde ele alacak olursak ilk hareket ettirmeyi üstlenmiş ve varlık üzerinde tasarrufu olmayan bir Tanrı tanımı geliştirmiş olduğunu görmekteyiz. En belirgin özellik olarak göze çarpan şey, hem teorik manada hem de pratik manada iradenin yöneldiği merkezin maddenin sebeplerini ve ilkelerini anlama yönünde olmasıdır. Tanrı’ya karşı sorumluluğun olmaması ya da Tanrı’nın hayat açısından pasif pozisyonda olmasından dolayı Tanrı’ya dönük niyeti oluşturan bir irade söz konusu değildir. Dolayısıyla böyle bir iradenin olmaması,

oluşacak fiile amel özelliği katmamaktadır. Niyet ya da iradenin varlıktan bilgi elde etmek için yönelmesi durumunda ancak varlığın sebeplerini ve ilkelerini belirleyebilmektedir. Her iki durumda da yani hikmetin genel tanımı olan “ilim ve amel bütünlüğü” şartı sağlanmamaktadır.

Modern Batı medeniyet sahasında da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Descartes özelinde olaya bakılırsa her şeyin yaratıcısı olan Tanrı'nın yaratıcılığında dolayı iç dünyada bir karşılığı vardır, ancak hayatın sahibi olmadığı için niyetlerin ya da iradenin Tanrı'ya yönelmesinden ziyade tabiatın mekanikasını anlamaya yönelmesi istenmektedir. Bundan dolayı iradi seçim tanrı merkezli olmadığı için oluşacak fiiller amel niteliği kazanmamaktadır. Benzer şekilde, iradenin bilgiye yönelmesinde oluşan durum mekanikanın bilgisini anlamayı gerekli kılmaktadır. Ancak mekanik bilginin tanrısal bir bağlantısı olmadığı için amel tanımı gerçekleşmemektedir. Hem iradenin Tanrı'ya yönelmemesi hem de bilginin tanrısal bağa sahip olmaması hikmet tanımını sağlamamaktadır. Dolayısıyla bu medeniyet havzasında hikmet oluşturacak bir bilgi-amel bağlantısını gösterecek delil ortaya çıkmamaktadır.

O halde bilgi-amel bütünlüğü İslâm medeniyetinin felsefesi niteliğinde olan İslâm hikmet anlayışıdır. Burada hem teorik olanın hem pratik olanın hakkı verilmekte ve bilim, felsefe, sanat ve din aynı hayata hizmet etmektedir. Burada zıtlıklar ve farklılıklar ortadan kalkmakta ve hayat açısından bir birlik ve bütünlük sağlanmaktadır. Batı medeniyeti ise daima zıtlıklar ve farklılıklar üzerinde giderek bütünlüksüz, din, bilim, sanat ve felsefe arasında süregiden bir çatışma ve zihinsel karmaşa durumu yaşamaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman, T. (2021). Amel sorunsalı bilim ve düşüncenin pratik temelleri üzerine bir araştırma. (T. Uluç, Çev.). Pınar Yayınları.
- Aristoteles. (1999). *Metaphysics*. A new translation by Joe Sachs. Green Lion Press.
- Descartes, R. (2019). Yöntem üzerine konuşma. (Ç. Dürüşken, Çev.). Alfa Yayınları.

- Fahredden er-Râzî. (1415). Şerhu uyûni'l-hikme. c. II. (Nşr.). A. Hicâzî es-Sekkâ, Müessesetü's-Sâdikli't-Tıbaa ve'n-Neşr, 3-4.
- Fârâbî. (1987). Fusûlü'l-medenî: siyaset felsefesine dair görüşleri. (H. Özcan, Çev.). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gazzâlî. (1402-1403/1982-83). İhyâ. I-IV (V: mülhak). Dârü'l-ma'rife.
- Gündüz, Ş. (2019). Yaşayan Dünya Dinleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Güzel, C. (2003). Aristoteles'te bilgi, bilim, bilgide kesinlik. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 20 (1), 126-139.
- İbn Sînâ. (1993). Uyûnu'l-Hikme. (A. Bedevî, Nşr.). Dârü'l-Kalem.
- İbnü'l-Arabî. (1392-1413/1972-92). El-Fütûhâtü'l-mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrârî'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye. (O. Yahyâ-i Medkûr, Nşr.). I-XIV, Kahire.
- İbnü'l-Arabî. (2016). Nefs terbiyesinin esasları-fütuhât-ı mekkiyye (E. Demirli, Çev.), Litera Yayıncılık.
- Kaya, M. (1983). İslâm kaynakları ve filozofları ışığında aristoteles ve felsefesi. Ekin Yayınları.
- Kutluer, İ. (1998). "Hikmet", TDV İslâm Ansiklopedisi. c. 17. 503-511. Erişim: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hikmet>
- Koç, Y. (2014). Anadolu mayası. Cedit Neşriyat.
- Özden, H. Ö. (2018). İbn sînâ-descartes metafiziği. Dergâh Yayınları.

Yazar Katkıları

Makale tek bir yazar tarafından ele alınmıştır. Doğrudan başka bir yazar tarafından katkı sağlanmamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Finansman

Bu çalışma için herhangi bir finansman desteği alınmamıştır.

Etik Bildirim

Bu makalenin yazarları çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemlerin etik kurul izni ve/veya yasal-özel bir izin gerektirmediğini beyan ederler.

Extended Abstract

How the human being, who was created with the capability to understand himself and the external world, obtains information from these meaning areas has been one of the main topics of ancient philosophy. Discussions on this subject in different cradle of civilizations are expressed under three main headings. First, there were discussions about how people perceived the external world, and an alliance was formed in the fact that the substantive beings of the external world, which began with Aristotle, one of the Greek philosophers, and then continued by peripatetic philosophers such as Fârâbî and İbn Sînâ in Islamic civilization, are understood through surrogates. This realm of existence, which is generally described as the first intelligibles, is defined as the realm of objects open to the senses in the external world of man and its scope is finite. Secondly, it is the relationships that the surrogates of the external world, which are defined as secondary intelligibles, have formed in the human mind, which is the realm of being in both the surrogates of the external world and the emotions defined as the inner world, namely nafs. This realm of existence is the field of knowledge that man receives from the external world and creates with what he adds from his own nafs, and it has infinite characteristics. In other words, our world of thought is wider than the world we live in. The third field of knowledge is expressed as the philosophic intelligibles or metaphysical field, which includes the creation of corporal and mental beings.

According to the Islamic civilization, which is the second cradle of civilization, and the traditions of thought that developed within the civilization, the understanding of God is Allah, who is omnipotent. Accordingly, the definition of being is listed as the knowledge of the external world, where the first creation is and then there is the knowledge of the inner and outer world, which is mental and the corporeal being of nature. In Modern Western civilization, some inferences about civilization were made by taking the definitions of God and knowledge of Descartes, one of the founding philosophers. In the context of Descartes's God and realm relationship, "Me and God" and therefore God in the knowledge of

being created by the distinction of body and soul, the idea that God does not interfere with the mechanica of the realm and that man will rule the world through mechanica formed the philosophical basis of the modern era.

In the study, the definitions of God and knowledge of the civilizations that we examined in general terms and with the pioneering philosophers were examined to compare with the concept of Hikmah (Wisdom), which was born and developed within Islamic civilization. The concept of wisdom is a concept that developed in the Islamic civilization environment on the verses expressing wisdom in the Qur'an and has different definitions according to the schools of Philosophy, Kalam and Sufism. In all three schools, this concept refers to the progress and maturation in the inner world along with the outer world of man. Hikmah (Wisdom), which is generally referred to as “the integrity of knowledge and deeds”, is also referred to as “accuracy in word and deed”. For the concept of wisdom to be interpreted with the creative and related knowledge in these three civilizations, it is necessary to define the concepts of “Deed” and “Intention”. The intention is defined as “the will to act with the desire to gain Allah's consent and to be subject to His decree”. Deed is defined as “Acts of living being on purpose”. As to highlight decisiveness and priority of intention it is stated in a hadith that “All deeds are up on the intentions”.

As a result, since the emergence of the concept of wisdom as a wide-ranging concept including Islamic thought and philosophy is Islamic civilization, the knowledge generated by the other two civilizations should be discussed in terms of wisdom. If we consider the Ancient Greece civilization in terms of Aristotle, we see that he defined a God which undertook the first creation and has no power over existence. The thing that stands out as the most obvious feature; in both theoretical and practical sense, the centre towards which the will is directed is to understand the first causes and principles of matter. As there is no responsibility to God or as God is passive in life, there is no will that creates an intention towards God. Therefore, the absence of such a will does not transform the action to deed. If the intention is directed to obtain information from the existence, it can

only aim the first reasons and principles of existence. In both cases, the general definition of wisdom, “the integrity of knowledge and deeds”, is not provided. A similar situation occurs in the modern western civilization area. In the case of Descartes, the creator of everything has a recompense in the inner world for his creativity, but since he does not own life, it is desired that intentions or wills are directed towards understanding the mechanica of nature rather than turning to God. Therefore, since the voluntary choice is not God-centered, the actions that will occur do not qualify as deeds. Similarly, the situation in which the will is directed towards knowledge; requires understanding the knowledge of mechanica. However, since the knowledge of mechanica does not have a Divine connection, the definition of deed does not occur. Both the will does not turn to God and knowledge does not have a divine connection does not provide the definition of hikmah. Therefore, there is no evidence to show a knowledge-deed connection that will create hikmah in this cradle of civilization.

It is concluded as a result, in Islamic tradition contradictions and differences disappear and provide unity and integrity in terms of life. Western civilization, on the other hand, has always been in a state of conflict and mental confusion between religion, science, art, and philosophy by ongoing contradictions and differences.